

Jure Gašparič

Habsburg ali Hitler

Soočenje Kraljevine Jugoslavije in Češkoslovaške republike z možnostjo restavracije Habsburžanov na Dunaju

Gašparič Jure, dr., asistent doktor, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI – 1000 Ljubljana, jure.gasparic@inz.si.

94(436: 437.1/.2: 497.1) "19":929.52Habsburg
32(436: 437.1/.2: 497.1) "19":929.52Habsburg
929Habsburg O.

HABSBURG ALI HITLER

Soočenje Kraljevine Jugoslavije in Češkoslovaške republike z možnostjo restavracije Habsburžanov na Dunaju

Avtor v razpravi analizira soočenje Kraljevine Jugoslavije in Češkoslovaške republike z možnostjo restavracije Habsburžanov na Dunaju v tridesetih letih dvajsetega stoletja. Pri tem se posebej posveča različnemu mednarodnopolitičnemu položaju, v katerem sta se tedaj znašli obe državi. Slednji je namreč pogojeval drugačne poglede tako na zavezništva in politična vprašanja v Podonavju, kot tudi na vprašanje bodoče usode Avstrije. Avtor ugotavlja, da se je ob avstrijskem problemu sicer res lomilo češkoslovaško-jugoslovansko zavezništvo, vendar obenem poudarja, da so se stališča obeh držav v eni točki še naprej ujemala. Pri vprašanju restavracije Habsburžanov. Scenarij, po katerem bi Otto zasedel dunajski prestol, je bil nesprejemljiv za obe.

Ključne besede: Kraljevina Jugoslavija, Republika Češkoslovaška, Habsburžani, restavracija, Hitler, anšlus.

Dunajski kardinal Friedrich Gustav Piffl je imel tisto dopoldne pomemben obisk. Na vrata njegove palače je potrkal stotnik Werkmann, tajnik cesarja Karla, in mu predal pismo svojega gospodarja. Cesar je v njem prosil kardinala, naj s posredovanjem pri začasnem vodji avstrijske krščanskosocialne stranke Johannu Nepomuku Hauserju zagotovi podporo omenjene stranke monarhiji in njemu kot cesarju. Piffl je obljubil, da bo zeleno storil. Isto dopoldne je kardinal gostil še en pomemben obisk. Tokrat je sprejel duhovnika in

Gašparič Jure, PhD, Instructor, Institute of Contemporary History, Kongresni trg 1, SI – 1000 Ljubljana, jure.gasparic@inz.si.

94(436: 437.1/.2: 497.1) "19":929.52Habsburg
32(436: 437.1/.2: 497.1) "19":929.52Habsburg
929Habsburg O.

HABSBURG OR HITLER

Confrontation of the Kingdom of Yugoslavia and the Czechoslovak Republic with the possibility of the restoration of the Hapsburgs in Vienna

The author analyzes the confrontation of the Kingdom of Yugoslavia and the Czechoslovak Republic with the possibility of the restoration of the Hapsburgs in Vienna in the 1930s. The article focuses particularly on the divergent positions in international politics in which both countries found themselves. This position conditioned different views in terms of both the alliances and political questions in the Danubian area, as well as the question of the future of Austria. The author arrives at the conclusion that the problem of Austria did put the Czechoslovak-Yugoslavian alliance to the test; however, he simultaneously emphasizes that the two countries remained unanimous on one point: the question of the restoration of the Hapsburgs. Both of them found unacceptable the scenario in which Otto would ascend the throne in Vienna.

Key words: Kingdom of Yugoslavia, Czechoslovak Republic, Hapsburgs, restoration, Hitler, Anschluss.

zadnjega ministra za socialo v cesarski vladi, dr. Ignaza Seipla. Minister Seipel je prišel po nasvet, kako naj ravna v nenavadni nalogi, ki mu jo je poveril vodja njegove stranke Hauser. Avstrijska socialdemokratska stranka s kanclerjem Karlom Rennerjem je namreč zahtevala cesarjevo abdikacijo (*Abdankung des Kaisers*), vodja tradicionalistične in konservativne Krščanskosocialne stranke Hauser pa je želel doseči, da cesar to stori prostovoljno. In v tako rešitev naj bi ga pregovoril minister Seipel. Kardinalov nasvet Seiplu je bil tedaj jasen

– kakršna koli abdikacija sploh ne pride v poštev. To je bilo v nedeljo, 10. novembra 1918.¹

Naslednji dan je cesar Karl podal izjavo, kjer med drugim stoji zapisano: »*Ich verzichte auf jeden Anteil an den Staatsgeschäften.*«² Tako formalno kljub vsemu ni odstopil, temveč se je s kar najbolj zmuzljivo in »diplomatsko odprto« frazo zgolj odpovedal sodelovanju pri državnih poslih. Slednjo izjavo zgodovinarji pripisujejo prav kasnejšemu kanclerju Seiplu, ki je tako po nasvetu svojega kardinala, kljub Hauserjevi prošnji in zahtevi socialdemokratov ubral svojo pot. Dvanajstega novembra 1918 je nato provizorični parlament objavil nastanek republike Nemške Avstrije.³

Dejstvo, da Karl kot glava habsburško-lotarinške hiše ni želel priznati nove politične situacije in sprejeti republikanske vlade, je seveda povzročilo nujne posledice. Poslednji Habsburžani so morali zapustiti državo. Sprva so se zatekli v bližnjo Švico, se od tam skušali neuspešno povzpeti na madžarski prestol in naposled pristali daleč v Atlantiku, na portugalski Madeiri. Tam je v petintridesetem letu starosti aprila 1922 zadnji avstrijski cesar končal svojo življenjsko pot. Cesarska čast in nasledstvo sta prešla na njegovega desetletnega sina Otta.⁴

Zahvaljujoč spretnosti Ottove matere Zite je družina kmalu po Karlovi smrti uspela zapustiti atlantski otok in se vrniti v Evropo. Najprej je našla zatočišče v Španiji, nato v Belgiji.⁵ Na morebitno vrnitev na Dunaj ni bilo upati, saj je avstrijski parlament kmalu zatem, ko se je cesarska družina vkrcala

Karel I. – monarh brez cesarstva.

Zgodovinski arhiv Celje; Zbirka upodobitev osebnosti.

la na vlak za Švico, sprejel t. i. »*Habsburgergesetz*«. Zakon je v svojih devetih členih povsem pobrisal s habsburško dediščino države. V prvem členu je pisalo: »*Alle Herrscherrechte und sonstige Vorrechte des Hauses Habsburg-Lothringen sowie aller Mitglieder dieses Hauses sind in Deutschösterreich für immerwährende Zeiten aufgehoben.*« V »interesu varnosti republike« je zakon na tej podlagi v nadaljevanju določil, da se tiste Habsburžane, ki se ne odpovedo pripadnosti habsburški hiši, izžene iz države. Poleg tega je vse imetje vladarske dinastije razglasil za posest republike. Otto je na očetovo prestolnico tako lahko zrl le iz tujine.

Novonastala donavska država, imenovana Nemška Avstrija, je bila ozemeljsko gledano osrčje nekdanje dvojne monarhije, a je dejansko seveda

¹ Maximilian Liebmann, *Kirche und Politik in der Ersten Republik von 1918 bis 1938*, v: *Christliche Demokratie, Zeitschrift des Karl v. Vogelsang-Institutes (Christliche Demokratie)*, 2 (1984) 1, str. 20–21.

² Ludwig Reiter, *Österreichische Staats- und Kulturgeschichte*, S. Jörgl & Co., Celovec 1947 (dalje: Reiter, *Österreichische Geschichte*), str. 297.

³ Janez Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v habsburški monarhiji. Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918)*, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2006, str. 314.

⁴ Gordon Brook-Shepherd, *Uncrowned Emperor. The Life and Times of Otto von Habsburg*, Hambledon and London, London–New York 2003 (dalje: Brook-Shepherd, *Uncrowned Emperor*), str. 53–70; Neven Budak – Mario Strecha – Željko Krušelj, *Habsburzi i Hrvati, Srednja Europa*, Zagreb 2003 (dalje: Krušelj, *Habsburzi*), str. 183–188.

⁵ Brook-Shepherd, *Uncrowned Emperor*, str. 73–77; Krušelj, *Habsburzi*, str. 188–190.

⁶ *Gesetz vom 3. April 1919, betreffend die Landesverweisung und die Übernahme des Vermögens des Hauses Habsburg-Lothringen*, StGBI. 1919/209 (10. 4. 1919).

Franc Jožef I. – vladar z osemindesetletno delovno dobo (1848-1916).
Zgodovinski arhiv Celje; Zbirka upodobitev osebnosti.

predstavljal samo eno od nasledstvenih držav bivše Avstro-Ogrske. Na evropskem političnem zemljevidu po prvi svetovni vojni je bila nov subjekt bledega vpliva. Poleg tega se je republikanska »Rest-Österreich« v prvih povojnih letih tudi soočala s premnogimi gospodarskimi težavami. Ena najbolj elegantnih rešitev zanjo bi zato bila po mnenju večine avstrijskih političnih strank priključitev k nemški državi. Zagovarjali so jo socialdemokrati, Velikonemci in *Landbund* ter tudi del krščanskih socialcev. Senžermenska mirovna pogodba, ki je jeseni 1919 med drugim prepovedala priključitev Avstrije k Nemčiji, je sicer navzven opravila s to problematiko, vendar perečih diskusij o tej temi ni mogla preprečiti.⁷

Vseskozi tleči problem avstrijsko-nemške relacije je skupaj z vprašanjem statusa Habsburžanov v mednarodnopolitičnem kontekstu nato z vso silo izbruhnil na površje v začetku tridesetih let, po vzponu Hitlerja na oblast v Nemčiji. Avstrija se je tedaj znašla v centru skrbi in zanimanja evropske politike. Dogajanje se je v glavnem koncentriralo na trikotnik Avstrija–Italija–Nemčija, kjer je Italija igrala vlogo zaščitnice Avstrije, nacistična Nem-

čija s svojo politiko anšlusa njene ogroževalke,⁸ Avstrija pa vlogo tarče in Hitlerjeve nasprotnice.⁹ Otto je v tem času že bil polnoleten in bi tako lahko formalno prevzel očetov prestol. Prav v tej možnosti, v ponovni restavraciji mogočne dinastije, ki bi šibki avstrijski republiki domnevno jamčila samostojnost, je kancler Dollfuss videl priložnost. Začel je snovati habsburško vrnitev na prestol, ki pa mu je ni bilo dano udejanjiti.¹⁰ Med neuspešnim nacionalsocialističnim pučem 25. julija 1934 sta kanclerja v njegovi delovni sobi na Ballhausplatzu zadeli dve krogli, zavaljo česar je kasneje umrl.¹¹ Nasledil ga je minister njegove vlade, nekdanji krščanski socialc in prepričani monarhist Kurt

⁸ Nova situacija v Nemčiji je povzročila obrat v avstrijskih pogledih na severno sosedo. Po letu 1933 ideja anšlusa ni več našla zagovornikov, nasprotovali sta ji tako vlada kot opozicijska socialdemokratska stranka. – Ladislav Deák, *Zápas o strednú Európu 1933-1938. Politicko-diplomatické vzťahy, Veda, Bratislava 1986* (dalje: Deák, *Zápas o strednú Európu*), str. 44.

⁹ Dušan Nečak, *Avstrijska legija II, Založba Obzorja Maribor, Maribor 1995* (dalje: Nečak, *Avstrijska legija II*), str. 27.

¹⁰ Krušelj, *Habsburzi*, str. 190.

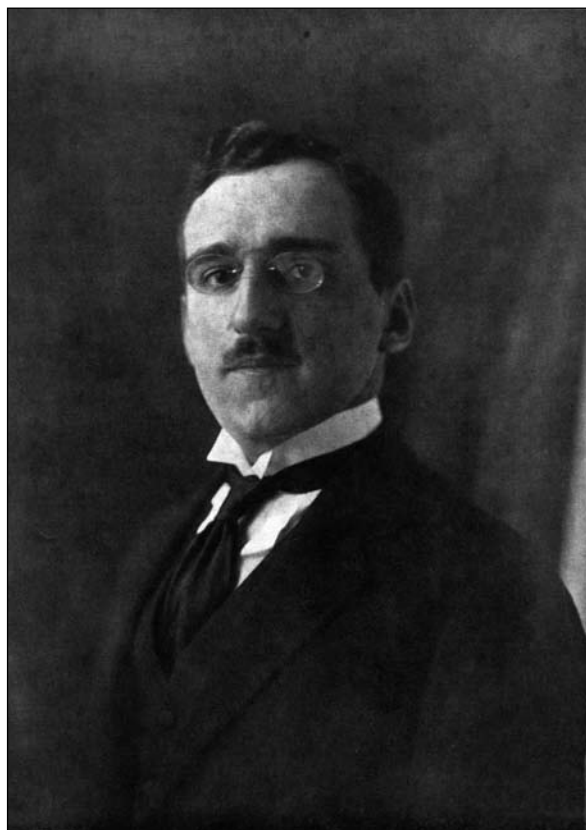
¹¹ O poteku puča glej: Nečak, *Avstrijska legija II*, str. 35–49 in Norbert Schausberger, *Der Griff nach Österreich. Der Anschluss, Jugend und Volk, Wien-München 1979*, str. 285–298.

⁷ Stepan, *Die christlichsoziale Partei*, str. 208–209; Reiter, *Österreichische Geschichte*, str. 297–298.

von Schuschnigg,¹² ki se je v strahu pred gorečim nacizmom in Nemčijo še trdneje vezal na Italijo. Slednja se je nato skupaj z Anglijo in Francijo na konferenci v Stresi aprila 1935 tudi formalno izrazila, da bo skupna politika omenjenih treh držav še naprej skrb za avstrijsko neodvisnost. Suverenost države je bila s tem na videz zajamčena, Dunaj je bil zadovoljen. Toda ne za dolgo. Po italijanski odpravi v Afriko je kmalu sledilo zблиžanje nacistične in fašistične velesile, kar je Avstrijo vse bolj vodilo na »nemško pot«. Julija 1936 je tako Schuschnigg podpisal sporazum z Nemčijo in odtlej je avstrijska država bliskovito drvela proti severni sosedu.¹³

Zunanjepolitična situacija, ki se je izrisovala leta 1933, je v Kraljevini Jugoslaviji razumljivo povzročala skrb in vznemirjenje. Jugoslovanski pogled na Avstrijo je namreč bil izrazito negativen. Na eni strani ga je generiral strah pred avstrijskima zaveznicama Italijo in tudi Madžarsko, ki sta bili vse od razpada dvojne monarhije do Jugoslavije sovražno razpoloženi in med drugim nudili zavetje hrvaškemu protidržavnemu in terorističnemu ustaškemu gibanju, na drugi pa strah pred restavracijo Habsburžanov.¹⁴ Zdi se, da je bil v tedanjih okoliščinah gotovo razumnejši in realnejši strah pred Italijo, vendar velja poudariti, da ni imel strah pred Ottom nič manjše zunanjepolitične teže. Ne nazadnje je tudi dunajski dopisnik *Centralnega Presbira* v svojem poročilu s 15. junija 1934 verjel, da se počasi pripravlja restavracija.¹⁵ Ob tem pa je bilo za Jugoslavijo in njenega kralja Aleksandra še posebno zaskrbljujoče, da se je po vzponu nacistov na oblast v Nemčiji in njihovih prizadevanjih

Jugoslovanski kralj Aleksander I. Karađorđević (1888-1934).
Zgodovinski arhiv Celje; Zbirka upodobitev osebnosti.

po priključitvi Avstrije jugoslovanska nasprotnica Italija zблиžala z Aleksandrovo zaveznico Francijo.¹⁶ Združilo ju je nasprotovanje politiki Nemčije, kar nikakor ni ustrezalo jugoslovanskemu kralju. Aleksander, ki se je torej bal restavracije Habsburžanov in vse večjega italijanskega vpliva v Avstriji, je bil tako še najbolj naklonjen priključitvi Avstrije k Nemčiji.¹⁷ V Hitlerju je videl dobrodošlega pro-

¹² Schuschniggov položaj je bil – podobno kot prej Dollfusov – precej močen. Pod okrilje svoje funkcije je na podlagi stanovske ustave osredotočil večino oblasti in hkrati prevzel vodstvo vsedržavne stranke (Domovinske fronte). S tako politiko, in z nasprotovanjem državnokritičnemu družbenemu pluralizmu, pa najbrž ni pripomogel k »preseganju ideje anšlusa«, kakor je kancler sam zapisal v svojih spominih, temveč je omenjeni ideji celo pomagal. – Ulrich Kluge, *Der österreichische Ständestaat 1934-1938. Entstehung und Scheitern*, Verlag für Geschichte und Politik, Wien 1984, str. 93-100.

¹³ *Prav tam in Metod Mikuž, Svet med vojnama, Mladinska knjiga, Ljubljana 1966, str. 110, 159-160.*

¹⁴ Nećak, *Avstrijska legija II*, str. 30-31.

¹⁵ Vuk Vinaver, *Svetska ekonomska kriza u Podunavlju i nemački prodor 1929-1934*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1987, str. 241.

¹⁶ *Vlade jugoslovanskih zaveznic, ki so si še januarja 1933 odločno prizadevale za uvedbo demokracije v Aleksandrovi državi, so pod vtisom zunanjepolitičnih premikov kmalu spremenile svoje stališče. Po vzponu Hitlerja na oblast je vprašanje demokracije izgubilo svoj pomen. Po trditvi srbskega opozicijskega politika Svetozarja Pribičevića, zaupani septembra 1933 hrvaškemu opozicionalcu Hinku Krizmanu, je osrednji problem postalo Podonavje z Avstrijo.* – Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (AHAZU), Arhiv dr. Ante Trumbića, a. š. 135, *Političke bilješke iz godine 1933, beležka o pogovoru s Krizmanom 14. 9. 1933.*

¹⁷ *Tovrstni razlogi so tudi botrovali temu, da je po neuspelem nacionalsocialističnem puču v Avstriji 25. julija 1934 Aleksander tamkajšnjim nacistom ponudil gostoljubje. Več o tem glej v: Nećak, Avstrijska legija II. Prim.: Ladislav Deak, Čehoslovačko-jugoslovenski odnosi 1935-1939, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Vo. 10, Zagreb 1980 (dalje: Deak, Čehoslovačko-jugoslovenski odnosi), str. 127.*

tirimskega zaveznika, čigar vzpon in ukrepe, zlasti obračun z napredno opozicijo, je spremljal z velikimi simpatijami. Po besedah britanskega poslanika v Beogradu sir Nevilea Hendersona naj bi bil celo »navdušen hitlerjanec« in to »ne glede na svoje češkoslovaške prijatelje«. ¹⁸

Vzporedno z napetostjo na mednarodno-politični sceni pa je rasel tudi notranjepolitični zaplet v Jugoslaviji. V objemu Aleksandrove diktature je spet postala nadvse aktualna potreba po dialogu z opozicijskimi skupinami, ki so s svojimi protirežimskimi resolucijami v letih 1932 in 1933 odločno pokazale neuspeh kraljevega osebnega režima. ¹⁹ Kakršni koli resnejši premiki seveda niso bili uresničljivi brez sodelovanja vsaj dela »prepovedane« politike. Za sanacijo razmer v Jugoslaviji sta si tedaj še posebej prizadevali Velika Britanija in Francija. Po mnenju uradnega Londona je Srbija pripeljala Jugoslavijo na rob propada, morebiten razpad države pa bi privedel do resnih mednarodnih zapletov. Zato si je bilo treba prizadevati za ponovno demokratizacijo in uvedbo federativnega načela. Anonimen vir iz praškega zunanega ministrstva je članu prepovedane Hrvatske seljačke stranke Juraju Krnjeviću celo zaupal, kako sta Velika Britanija in Francija dali Beogradu trimesečni ultimat, da uvede demokratični sistem in federalizira državo. ²⁰ V tako napetih domačih razmerah in pod vtisom ohlajevanja odnosov s staro zaveznico Francijo je imel Aleksander še en razlog več, da se posveti notranjepolitičnim razmeram v svoji državi in jih v interesu lastne, pa tudi evropske stabilnosti umiri. Obenem s tem pa je seveda moral ubrati tako zunanjepolitično usmeritev, ki bi bila za državo kar najmanj tvegana. Moral se je izogniti

zapletom z velesilami. Politična dediščina, ki jo je Aleksander po svoji smrti v atentatu oktobra 1934 pustil za seboj, tako ni bila niti najmanj zavidljiva.

Kraljev naslednik, prvi človek tričlanskega namestništva knez regent Pavle, se je sredi tridesetih let nedvomno znašel pred težavnimi nalogami. Reševal jih je kot dejanski namestnik, saj so tako njegove notranje kot zunanjepolitične odločitve zrcalile ideje in smernice, ki jih je začrtal že pokojni Aleksander. Novo in močnejšo vlado na čelu z Milanom Stojadinovićem je sestavil že prej dogovorjeni del prepovedane opozicije, na mednarodnem podiju pa je usmeritev države ostala enaka kot dotlej. »Imeti vsepovsod prijatelje« in se torej postopoma, a dosledno zblíževati z Nemčijo. ²¹ »Jugoslavija je v drugi polovici tridesetih let tako dosledno stopala po poti zahodnih sil, garancijo za evropski mir je videla zgolj v dogovoru med Veliko Britanijo in Nemčijo, največjo nevarnost pa v boljšeševizmu, nikakor ne nacizmu. Njeno vodilo je postal britanski kurz 'appeasementa'«. ²²

Temeljni varnostni okvir jugoslovske zunanje politike so v tridesetih letih predstavljali štirje faktorji: pogodba o balkanskem sporazumu, tradicionalno zavezništvo s Francijo, sistem kolektivne varnosti Društva narodov in seveda mala antanta, tj. zavezništvo med Češkoslovaško, Romunijo in Jugoslavijo. V bistvenih elementih – izvzemši Balkanski sporazum – je bil enak češkoslovaškemu varnostnemu modelu. Zlasti mala antanta je odsevala povsem »versajsko« zastavljen zunanjepolitični sistem, ki pa se je sčasoma začel vse bolj krhati. Po vzponu Hitlerja na oblast so se začeli najbolj ohlajati odnosi med ključnima maloantantnima zaveznicama, med Jugoslavijo in Češkoslovaško. ²³

¹⁸ Dušan Biber, *Sir Nevile Henderson o politiki kralja Aleksandra do nacistične Nemčije, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 20 (1980) (dalje: Biber, Henderson o politiki kralja), str. 25.*

¹⁹ O tem glej: Jure Gašparič, *Diktatura kralja Aleksandra in Slovenska ljudska stranka v letih 1929–1935 (doktorska disertacija), Ljubljana 2006, str. 148–162.*

²⁰ V pismu Krnjeviću piše, da ».../ akcija ide za tim, da se promene provedu tako, da se sačuva Aleksandar. Država ima biti razdijeljena u četiri federativne države i to 1) Vojvodina, Srijem, Srbija, Crnagora i Makedonija, 2) Bosna i Hercegovina (po svoj prilici s Južnom Dalmacijom), 3) Hrvatska, Slavonija i Dalmacija (bez Južne Dalmacije). 4) Slovenija. Koja bi imala biti kompetencija federativnih država nisam saznao. Sve bi to proveo kralj.« – AHAZU, Arhiv dr. Ante Trumbića, a. š. 135, političke bilješke iz godine 1933, prepis pisma Pepici (najverjetneje Krnjeviću) z dne 19. 1. 1933.

²¹ Biber, Henderson o politiki kralja, str. 23; isti, *Britanci o Stojadinoviću in Münchnu, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 23 (1983), str. 108, 111; Jacob B. Hoptner, Jugoslavija u krizi 1934–1941, Otakar Keršovani, Rijeka 1973, str. 11.*

²² Deák, *Zápas o střední Evropu, str. 171.*

²³ Do prvega večjega spora med Jugoslavijo in Češkoslovaško je prišlo leta 1931. Nastala kriza je bila gospodarske narave, povezana z izvozom jugoslovske pšenice na češkoslovaški trg. Zaradi cenovnih razhajanj je češkoslovaški partner storniral pogodbo in se odločil prevzeti le del dogovorjenega kontingenta pšenice. V sporu, kjer je šlo za 7000 vagonov pšenice, je naposled moral intervenirati sam Beneš, a je dosegel le delno povečanje odkupljene količine. – Zdeněk Sládek, *Malá dohoda 1919–1938, Karolinum, Praha 2000, str. 154–155.*

Cesarica Zita je po moževi smrti prevzela pobudo v boju z nenaklonjenimi zgodovinskimi okoliščinami.

Karel I. z družino.

Ob številnih razlogih tako zunanje kot notranjepolitične narave²⁴ jih je še posebej načenjal prav odnos do avstrijskega problema, ki se je poleti 1935 še dodatno zaostрил.

Četrtega julija 1935 je Dunaj sprejel novi »habsburški zakon«, s katerim je članom dinastije Habsburg vrnil odvzeto imetje in jim dovolil vrnitev v državo. Dejanje je tako v Beogradu kot v Pragi hitro vzbudilo silno vznemirjenje. Zazvonil je alarm: pripravlja se restavracija, obnavlja se monarhija. Schuschniggov akt so politični krogi in javnost v obeh državah ostro obsodili.²⁵ Češkoslovaško in jugoslovansko stališče je ob tem namreč bilo enako: restavracija ne pride v poštev. Toda grozeči Ottov vzpon na prestol tedaj ni predstavljal edinega možnega razpleta perečega avstrijskega problema. Po besedah jugoslovanskega generalnega konzula v Bratislavi se je rešitev kazala v treh možnih scenarijih. Prvi je bil anšlus, za katerega si je prizadevala Nemčija, drugi restavracija Habsburžanov in tretji ohranitev neodvisnosti avstrijske republike.²⁶ Konzul je ob tem opozo-

Otto von Habsburg združuje Evropo na drugačen način (med obiskom v Sarajevu leta 1997).

²⁴ Več o tem glej v: Deak, *Čehoslovačko-jugoslovenski odnosi*, str. 124–127.

²⁵ Arhiv Srbije i Crne gore (ASCG) 38, Centralni Presbiro, fasc. 33/78, poročilo dopisnika iz Prage št. Poverljivo 157/35 z dne 15. 7. 1935; Deak, *Čehoslovačko-jugoslovenski odnosi*, str. 128.

²⁶ ASCG 74, Dvor Kraljevine Jugoslavije, fasc. 2/6, dopis jugoslovanskega generalnega konzula v Bratislavi, št.

ril, da bi seveda bil najboljši tretji scenarij. Prvi, ideja anšlusa, je bil povsem nesprejemljiv za Češkoslovaško, ki bi po njem dobila daljšo skupno mejo z Nemčijo, drugi, restavracija, pa nevaren za prav vse. Pomenil bi namreč »/.../ ponovno vračanje bivše austro-ugarske monarhije što nijedna država naslednica, bilo da je ona postala, bilo da je uveličana njenim raspadanjem, ne bi mogla da ga prihvati /.../«. Konzul je sicer dopustil možnost, da bi Otto mirno vladal v mejah Republike Avstrije, vendar je dal svojemu ministru kljub vsemu jasno vedeti, da bi s prihodom Habsburžanov na avstrijski prestol izbruhnile »/.../ stare strasti i oživele bi stare intrige i mir evropski bio bi tim ugrožen«.²⁷

Medtem ko sta torej restavracijo Češkoslovaška in Jugoslavija soglasno zavračali, sta se ob anšlusu razhajali. Če je bil slednji za Jugoslavijo sprejemljiv, Praga o njem ni mogla razmišljati z vedrim čelom. Zanj je predstavljal večjo nevarnost kot Otto. Seme razkola je bilo s tem zasejano. Vprašanje, kaj je manj slabo: Hitler ali Habsburg, je začelo vse bolj najedati odnose med državama in sprožalo dodatna sumničenja ter ustvarjalo atmosfero nezaupanja. Češkoslovaška se je tega nedvomno zavedala in je zato spričo pomena, ki ga je zanj imela mala antanta, naglo celila rane v odnosih z Jugoslavijo. Veliki praški listi so – najbrž po Beneševih sugestijah – poudarjali identičnost protihabsburških stališč vseh treh maloantantnih zaveznic in zavračali tezo, da je za Češkoslovaško restavracija sprejemljivejša kot za Jugoslavijo ali Romunijo. Trdili so, da restavracija v nobenem primeru ne more biti zdravilo proti anšlusu. Ravno nasprotno, Habsburžani bi po mnenju Hradčanov Avstrijo še bolj oslabili in jo s tem pahnili v naročje nacionalsocialistov. Z dunajskega dvora bi se šli svojo »zgodovinsko misijo«, se povezovali z Madžarsko in »monarhistično iredento« v ostalih državah naslednicah, s čimer bi povsem porušili versajski sistem. V Srednji Evropi bi tako zavladal kaos, ki bi koristil predvsem Nemčiji. Nadvse ostro praško stališče pa nemalo omili dejstvo, da v tamkajšnjem tisku ni bilo niti sledu o kakršnihkoli grožnjah Avstriji, čeprav so vse do nedavna v po-

litičnih krogih izjavljali, kako restavracija pomeni vojno.²⁸

Jugoslovansko nezaupanje v iskrenost protihabsburškega stališča Češkoslovaške se je postopoma, a vztrajno poglobljalo. Kljub nekaterim konkretnim garancijam Prage²⁹ je bil Beograd vse bolj prepričan, da bi se v primeru restavracije v Hradčanih zadovoljili zgolj s »protestom na papirju«, na vojno intervencijo pa ne bi bili pripravljene.³⁰ Prepričan je bil v scenarij, ki zanj nikakor ni bil sprejemljiv. Jugoslavija je namreč vztrajala pri ostri protihabsburški politiki. Zanj je bilo vprašanje restavracije »indiskutabilno«. Še več, po besedah češkoslovaškega poslanika v Londonu Jána Masaryka je bilo stališče kneza Pavla o tem problemu nekaj, »kar meji s histeričnostjo«.³¹ Ob takšni protihabsburški klimi in takem vrednotenju zaveznikovih »papirnatih namer« je jugoslovanska zunanja politika le še bolj trdno zakorakala po začrtani Aleksandrovi poti, po poti, ki je rešitev viden v anšlusu.

Pogledi na avstrijski problem so pri obeh maloantantnih zaveznicah, tako pri Jugoslaviji kot pri Češkoslovaški, očitno bili v nasprotju, vendar pa kljub vsemu velja ugotoviti, da so se še naprej ujemale v eni točki. Pri vprašanju restavracije Habsburžanov. Scenarij, po katerem bi Otto zasedel dunajski prestol, je bil nesprejemljiv za obe.³²

Ko je novembra 1935 slovaški politik Milan Hodža prevzel urad češkoslovaškega predsednika vlade, se je moral najprej posvetiti prav vprašanju

pov. 132.

²⁷ ASCG 74, Dvor Kraljevine Jugoslavije, fasc. 2/6, dopis jugoslovanskega generalnega konzula v Bratislavi, št. pov. 132 z dne 9. 3. 1936.

²⁸ ASCG 38, Centralni Presburo, fasc. 33/78, poročilo praškega dopisnika Živkovića, št. poverljivo-157/35 z dne 15. 7. 1935.

²⁹ Članice male antante so na Stojadinovićevo vztrajanje sprejele bratislavski protokol, po katerem se bi mala antanta v primeru restavracije mobilizirala in pripravila na prestop avstrijskih mej. Deak, Čehoslovačko-jugoslovenski odnosi, str. 129.

³⁰ Prav tam, str. 129–131.

³¹ Deak, Čehoslovačko-jugoslovenski odnosi, op. 71 na str. 131.

³² Milan Stojadinović je v svojih spominih zapisal, da ga je na Romunijo in Češkoslovaško vezala zgolj težnja po preprečitvi ponovne vzpostavitve Avstro-Ogrske in restavracije Habsburžanov. Milan M. Stojadinović, Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata, Otakar Keršovani, Rijeka 1970, str. 330–331.

restavracije. Sestal se je z avstrijskim kanclerjem Schuschniggom in mu v povsem odprtem pogovoru prisluhnil, kako da je potrebno, da politično neodvisnost Avstrije predstavlja monarh, »/.../ *katerga preteklost in tradicije so istovetne s preteklostjo in tradicijami Avstrijcev.*« Hodža mu je odvrnil, naj nikar ne misli, da bodo restavrirani Habsburžani v ekstremnih okoliščinah Avstrijo rešili. Nasprotno, postali bodo njeno prekletstvo. Sogovornika je opozoril, da se na Češkoslovaškem habsburška tradicija ne spaja le z idejo avstrijske neodvisnosti, temveč tudi z idejo širitve Avstrije daleč preko mej. Iz tega posledično sledi, da tako Češkoslovaška kot Jugoslavija ne sprejemata stališča, po katerem je restavracija Habsburžanov »*notranja zadeva avstrijske politike*«. Schuschniggu je sicer priznal, kako je volja Avstrije biti republika ali monarhija njena suverena pravica, toda le, če ne gre za Habsburžane. Ti namreč že predstavljajo širši evropski problem. Avstrijski kancler mu je tako na koncu le dejal, da ne bo storil nobenih korakov v smeri restavracije, če bi ji nasprotovale sosednje države.³³

Čeprav je Hodža o Schuschniggovem stališču zaupno obvestil kneza Pavla, se jugoslovanski pogled na situacijo ni spremenil. Nasprotno, sestanki avstrijskega in češkoslovaškega predsednika vlade so Beograd navdajali s še večjim nezaupanjem. Restavracija Habsburžanov je pač bila veliki jugoslovanski strah.³⁴ Po mnenju avstrijskega ministra za zunanje zadeve Berger-Waldenegga povsem razumljiv strah, sploh če upoštevamo, »/.../ *kako so Hrvati nahujskani proti Srbom in kako so Srbi med sabo neenotni.*«³⁵

Enako stališče kot Hodža je slabi dve leti kasneje izrazil tudi predsednik Češkoslovaške Eduard Beneš. Avgusta 1937 je v avdienco na Hradčane povabil predstavnika jugoslovanskega Presbiterija Milana Jovanovića Stoimirovića - Bato in se z njim zadržal v daljšem odprtem pogovoru. Med številnimi temami sta obravnavala tudi vprašanje

Predsednik Češkoslovaške republike Eduard Beneš. Dějiny země koruny české II. Paseka, Praha-Litomišl 1995.

Avstrije. Jovanović je sogovorniku odkrito dejal, da je v jugoslovanskih očeh problem Avstrije pravzaprav zaokrožen v dilemi: anšlus ali Habsburžani.³⁶ Na samostojno republiko tedaj očitno ni nihče več računal. V nadaljevanju je pojasnjeval, da je dilema za državo silno težka in da sta obe rešitvi videti enako »*fatalni*«, a je na koncu koncev habsburška rešitev le slabša od anšlusa. Habsburžani, inštalirani na Dunaju, bi namreč lahko vplivali na »/.../ *jednu fatalnu analizu, skoro, da se hemijski kaže, na jednu elektrolizu Jugoslavije, koja bi nju podvojila na njene jone i katone, odnosno na njene pravoslavne i katolike.*« Katoliki bi stremeli k Dunaju, kar bi usodno razbilo jugoslovansko državno in nacionalno edinstvo. Po tej razlagi je nato Jovanović navrgel predsedniku, kako v Jugoslaviji krožijo vesti, da si Češkoslovaška zamišlja drugačno, obratno rešitev. Praga naj bi domnevno raje videla na Dunaju Habsburžane kot Hitlerja. Benešev odgovor na sogovornikovo provokativno vprašanje se je začel z ljubeznivo retoriko, ki pa se je vse bolj spreminjala v jezo, njegov obraz naj bi celo zajela rdečica. Jova-

³³ Milan Hodža, *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*, Kaligrám, Bratislava 1997, str. 185–186.

³⁴ K temu je gotovo prispevala tudi učinkovita nacistična propaganda, ki je Beograd prepričevala o nevarnosti restavracije in praškem soglasju k vrnitvi Habsburžanov. Deak, *Čehoslovačko-jugoslovanski odnosi*, str. 130.

³⁵ Arnold Suppan, *Vzájomné zahrnično-politické aktivity Hodžu a Schuschnigga v rokoh 1936 a 1937*, v: Milan Hodža, *Štátník a politik* (ur. M. Pekník), Veda, Bratislava 2002, str. 264–265.

³⁶ ASCG 37, Zbirka Milana Stojadinovića, fasc. 29/211, poročilo Milana Jovanovića Stoimirovića o pogovoru z Benešem.

noviču je dejal: »Dopustite, da povodom ovog vašeg pitanja upotrebim jednu tešku reč, jednu reč koja se ne upotrebljava lako i ne izgovara lako, jednu reč koja je možda i neučtiva, i da vam kažem da je idiot svaki onaj koji može da veruje u takvu mogućnost da su Čehoslovaci pre za Habsburge nego za anšlus.« Med pogovorom je nato še enkrat pribil, da Češko-slovaška ni »za Habsburge«.³⁷

Različen mednarodnopolitični položaj, v katerem sta se sredi tridesetih let znašli Jugoslavija in Češkoslovaška, je iz razumljivih razlogov pogojeval drugačne poglede na zaveznitva in politična vprašanja v Podonavju. Usoda Avstrije je predstavljala enega problemov, okrog katerega se je lomilo češkoslovaško-jugoslovansko bratstvo. Praga je bila po lastnem prepričanju življenjsko zainteresirana za avstrijsko samostojnost, Beograd ne. Upošteva Beneševe besede Jovanoviću je morda ležal eden od vzrokov za meddržavni »spor« v dejstvu, da je jugoslovanska politika videla samostojnost Avstrije le v povezavi z restavracijo Habsburžanov, sicer ne. Tak scenarij pa je bil zanje povsem nesprejemljiv, saj bi pomenil »elektrolizo« države. Habsburško žezlo je očitno še zmerom, več kot petnajst let po koncu črno-žolte monarhije, vzbujalo velik strah. Toda iz besed dveh češkoslovaških državnikov lahko prav tako sklepamo, da »habsburški scenarij« tudi za Prago ni bil sprejemljiv. Če si je že želela samostojno Avstrijo, ta nikakor ne bi smela biti habsburška monarhija, pa četudi zmanjšana v meje senžermenske Avstrije. Habsburžan na dunajskem prestolu je v očeh Hradčanov preprosto pomenil preveliko nevarnost za stabilnost Češko-slovaške in vse Srednje Evrope.

Gornje jugoslovansko stališče se je še posebej nazorno pokazalo, ko se je marca 1938 naglo razpletel avstrijski voz. Po priključitvi države k nacistični Nemčiji je poluradni beograjski list *Vreme* v uvodniku objavil, »/.../ da je propast neodvisnosti nastal zaradi fatalnih pogrešk poslednjega kancelarja neodvisne Avstrije dr. Schuschnigga. On je /.../ nadaljeval na eni strani svoj flirt z legitimisti, pri čemer je propagiral restavracijo monarhije v Avstriji, na drugi strani pa je pričel nov flirt z mar-

³⁷ ASCG 37, Zbirka Milana Stojadinovića, fasc. 29/211, poročilo Milana Jovanovića Stoimirovića o pogovoru z Benešem.

ksisti. Njegove slike so po čudnem naključju visele v avstrijskih trgovinah poleg slik nadvojvode Otona Habsburškega, marksistična internacionala pa je odmevala po industrijskih središčih države«.³⁸ Ob tem sicer velja poudariti, da so bila javno izražena stališča slejkoprej pogojena tudi s skrbjo zaradi dejstva, da je Hitler zakorakal proti Karavankam. V že tako pregrete diplomatski situaciji jugoslovanska vlada seveda ni tvegala poslabšanja odnosov z Nemčijo. Centralni Presbiro pri predsedstvu vlade je namreč takoj po začetku nemške intervencije vsem državnim tožilcem in redakcijam časnikov poslal jasna navodila o tem, kako naj pišejo in »kakšen ton« naj izražajo. V detajlnih direktivah je bilo nedvoumno poudarjeno, kako ni dovoljeno objavljati negativnih vesti o Nemčiji, niti takih ne, »/.../ ki bi se tudi kot zgolj aluzija lahko razumele v tem smislu«.³⁹ Jugoslovanski tisk se je z nekaj izjemami navodil v glavnem držal. Ko se je avstrijsko vprašanje začasno razpletlo, je bilo politično situacijo seveda najlažje videti kot srečno razjasnitev žgoče dileme: Habsburg ali Hitler.

Filonemško razpoloženje, ki ga je že nekaj časa – še posebej pa spomladi 1938 – dosledno izražala jugoslovanska vlada, je na Češkoslovaškem seveda vzbujalo razočaranje. Politika Beograda ni naletela na razumevanje, kar se je jugoslovanskemu poslaniku v Pragi prav neprijetno pokazalo v začetku aprila, na sprejemu pri gospe Beneš. Ko je vljudnostno nagovoril načelnika češkoslovaškega generalštaba generala Krejčija, mu je ta odgovoril, da se počuti »rdavo«, saj da so Jugoslovani pustili Češkoslovaško na cedilu. Proti Nemcem je ostala sama.⁴⁰ Nasprotovanja Stojadinović-Pavlovi politiki pa ni izražal le praški establišment, temveč tudi domača javnost, oz. vsaj del nje. Popularno geslo »Vernost za vernost« je po anšlusu pri mnogih političnih in nepolitičnih skupinah v državi kulminiralo v izjavi, da so meje Jugoslavije v Sudetih.⁴¹

³⁸ *Vreme*, 15. 3. 1938, *Konec Avstrije*. Cit. po: *Jutro*, 16. 3. 1938, Beograjsko »Vreme« o koncu Avstrije.

³⁹ ASCG 37, Zbirka Milana Stojadinovića, fasc. 451–453, poročilo dopisnika Centralnega Presbiroja iz Splita z dne 30. 3. 1938.

⁴⁰ ASCG 37, Zbirka Milana Stojadinovića, fasc. 29/211, poročilo poslanika v Pragi z dne 12. 4. 1938.

⁴¹ *Deak*, Čehoslovačko-jugoslovanski odnosi, str. 180–181.

Eduard Beneš z ženo.

Kto bol kto za I. ČSR. Q111, Bratislava 1993.

Strah pred restavracijo Habsburžanov lahko nedvomno štejemo za stalnico češkoslovaške in jugoslovanske zunanje politike. Tudi ocena pomena in vloge rajnke monarhije, ki se je v obeh državah pojavljala v javnosti, je bila skladno s tem izrazito negativna⁴² in se očitno ni spremenila niti po vzponu nacizma, ko se je pogled na »ječo narodov« marsikje v Evropi spreminjal. »Habsburški mit«, kakršnega je prav v tem času uveljavil Joseph Roth v svojem znamenitem romanu *Radetzkyjeva koračnica* (1932), se ni prijel.⁴³ Ob dvajsetletnici nastanka Kraljevine Jugoslavije je liberalni slovenski list *Jutro* tako zapisal: »Naši mladini se ne da dovolj nazorno dopovedati, kakšna pošast je bila Avstro-ogrska monarhija in kako se je narod oddahnil, ko je bilo te pošasti konec. Pred 20 leti so bili vsi Jugoslovani navdušeni, presrečni, ko je pošast omagala in ni mogla več oklepati in sesati svojih nekdanjih žrtev.«⁴⁴ Končna usoda takšne Avstrije ob koncu tridesetih let zato seveda ni bila niti najmanj vprašljiva. Uredniki zbornika ob dvajsetletnici Jugoslavije so privoščljivo zapisali, da se je monarhija najprej morala »umakniti pred naravno težnjo njej podrejenih slovanskih narodov za svobodo«, nato pa

je sledilo še »zadnje dejanje v železni verigi njene propasti«, anšlus.⁴⁵

Odnos do dvojne monarhije in Habsburžanov se nato tudi v času druge svetovne vojne ni spremenil, ko je pretežni del stare politične garniture obeh držav odšel v eksil. Češkoslovaška emigracija okrog Beneša je v povojni restavraciji Avstrije videla »veliko nevarnost«, podobno je razmišljal tudi Milan Hodža. O zmotnosti morebitne povojne srednjeevropske tvorbe pod habsburško, torej nemško kontrolo, pa se je še posebej nazorno razpisala češkoslovaška agentura v Chicagu. Po njenem pisanju so Habsburžani zmerom predstavljali negativno silo, ki ne vzbuja zaupanja med narodi. Vladati znajo namreč le s silo in intrigami, kar nujno vodi h konfliktom. Obnove take države pa si seveda nihče, še posebej ne Čehoslovaki, ne želi.⁴⁶

Podobna stališča je zagovarjala tudi jugoslovanska begunska vlada. Na zasedanju ministrov 14. oktobra 1942 je ob debati o zunanji politiki Milan Grol dejal, kako obstaja »/.../ ukoreninjena zabluda da Avstrija može imati neku ulogu u obezbeđivanju Evrope od svemoći Germanske« in ogorčeno ugotovil, da zahodni zavezniki poslušajo kot eksperte za Srednjo Evropo Habsburžane. Pri tem je sicer slovenskega in hrvaškega ministra Miho Kreka in Juraja Krnjevića okrcal, češ da ju ideja »rehabilitacije Avstrije« vznemirja,⁴⁷ vendar velja poudariti, da ta izjava nikakor ne sugerira prohabsburškega stališča slovenske in hrvaške politične emigracije. Vzrok za vznemirjenje politikov lahko iščemo v politični situaciji, v kakršni sta se znašla oba naroda in njuna skupna država, in v poplavi najrazličnejših načrtov in državno-pravnih scenarijev o usodi Srednje Evrope, ki so se porajali med vojno. Tako Krekovo stališče, kot tudi stališče ostale emigracije, je namreč bilo jasno in nedvoumno – izrazito protihabsburško in nasprotno obnovi avstrijske države.⁴⁸ Z najbrž največ bridke ostrine ga je opisal

⁴² Roman Holec, *Poslední Habsburgovci a Slovensko*, Ikar, Bratislava 2001, str. 287–290. Ob tem omenimo, da je bila na Češkoslovaškem po Zakonu o zaščiti republike iz leta 1923 kot kaznivo dejanje opredeljena izjava, da je bil cesar boljši kot predsednik Masaryk.

⁴³ Več o tem glej v: Janez Cvirn – Jure Gašparič, »Neizbežnost« razpada habsburške monarhije – slovenski pogled, *Studia Historica Slovenica* 5 (2005) 1-2-3, str. 443–455 in *Der »unvermeidbare« Zerfall der Donaumonarchie: der slowenische Standpunkt*, v: Sládek, Kamil (ur.), Škvarna, Dušan (ur.), *Hľadanie novej podoby strednej Európy: (fenoméni integrácie a deintegrácie od osvietenstva po 1. svetovú vojnu)*, (Historické korene integrácie strednej Európy, 2). Bratislava; Prešov: Michal Vaško, 2005, str. 134–142.

⁴⁴ *Jutro*, 29. 10. 1938, *Dan svobode pred 20 leti*.

⁴⁵ *Sklepne misli*, v: *Misel in delo* (Ob dvajsetletnici Jugoslavije), leto IV (1938), št. 12, str. 367.

⁴⁶ Pavol Lukáč, *Milan Hodža a otázka habsburskej reštaurácie v emigrácii 1939–1944*, v: Milan Hodža. *Štátnik a politik* (ur. M. Pekník), Veda, Bratislava 2002, str. 358, 366–368.

⁴⁷ Bogdan Krizman, *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941–1943*. Dokumenti, Arhiv Jugoslavije – Globus, Zagreb 1981, str. 423–424.

⁴⁸ O tem glej: Bojan Godeša, *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno*, Inštitut za novejšo zgodovino,

pisatelj in politik Anton Novačan. Leta 1942 je v svoj intimni dnevnik v izgnanstvu namreč zapisal: »*Austriam esse delendam, Hitler je od tam, njegovo 'velikonemštvo' v knjigi 'Mein Kampf' in v njegovih dejanjih je doma iz Avstrije. Spomnite se parlamentarnih borb v starem dunajskem parlamentu, spomnite se velikonemcev, dr. Schönenererja, Wolfa itd. Tam se je inspiriral Hitler. In pa Austria – že ime 'Ostmarke' pove, kaj je raison d'être njene eksistence. Karkoli, kadarkoli, Avstrija bo vedno sovražna nam, Južnim Slovanom, in Čehoslovakom. Uničite jo! Dunaj bodi svoja država, Gradec slovenski, gornještajersko železo mora biti zunaj nemške državne oblasti, vso drugo ropotijo priključite ne preveliki Bavarski, katoliški južni Nemčiji /.../«⁴⁹*

Viri

- Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (AHAZU), Arhiv dr. Ante Trumbića, a. š. 135, Političke bilješke iz godine 1933.
- Arhiv Srbije i Crne gore (ASCG) 37, Zbirka Milana Stojadinovića, fasc. 29/211, 451–453.
- ASCG 38, Centralni Presburo, fasc. 33/78.
- ASCG 74, Dvor Kraljevine Jugoslavije, fasc. 2/6.
- Gesetz vom 3. April 1919, betreffend die Landesverweisung und die Übernahme des Vermögens des Hauses Habsburg-Lothringen, StGBL. 1919/209 (10. 4. 1919).
- Jutro, 16. 3. 1938, 29. 10. 1938.
- Anton Novačan, Jeruzalem–Kairo, Ljubljana 1976.

Literatura

- Dušan Biber, Britanci o Stojadinoviću in Münchnu, Prispjevki za zgodovino delavskega gibanja 23 (1983).
- Dušan Biber, Sir Neville Henderson o politiki kralja Aleksandra do nacistične Nemčije, Prispjevki za zgodovino delavskega gibanja 20 (1980).
- Gordon Brook-Shepherd, Uncrowned Emperor. The Life and Times of Otto von Habsburg, Hambleton and London, London–New York 2003.
- Neven Budak – Mario Strecha – Željko Krušelj, Habsburzi i Hrvati, Srednja Europa, Zagreb 2003.

Ljubljana 2006, str. 327–354.

⁴⁹ Anton Novačan, Jeruzalem–Kairo, Ljubljana 1976, str. 33.

- Janez Cvirn, Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v habsburški monarhiji. Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918), Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2006.
- Janez Cvirn – Jure Gašparič, »Neizbežnost« razpada habsburške monarhije – slovenski pogled, Studia Historica Slovenica 5 (2005) 1-2-3.
- Janez Cvirn – Jure Gašparič, Der »unvermeidbare« Zerfall der Donaumonarchie : der slowenische Standpunkt, v: Sládek, Kamil (ur.), Škvarna, Dušan (ur.). Hľadanie novej podoby strednej Európy : (fenomén integrácie a deintegrácie od osvietenstva po 1. svetovú vojnu), (Historické korene integrácie strednej Európy, 2). Bratislava; Prešov: Michal Vaško, 2005.
- Ladislav Deak, Čehoslovačko-jugoslovenski odnosi 1935–1939, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Vo. 10, Zagreb 1980.
- Ladislav Deák, Zápás o strednú Európu 1933–1938. Politicko-diplomatické vzťahy, Veda, Bratislava 1986.
- Jure Gašparič, Diktatura kralja Aleksandra in Slovenska ljudska stranka v letih 1929–1935 (doktorska disertacija), Ljubljana 2006.
- Bojan Godeša, Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2006.
- Milan Hodža, Federácia v strednej Európe a iné štúdie, Kalligram, Bratislava 1997.
- Roman Holec, Poslední Habsburgovci a Slovensko, Ikar, Bratislava 2001.
- Jacob B. Hoptner, Jugoslavija u krizi 1934–1941, Otokar Keršovani, Rijeka 1973.
- Ulrich Kluge, Der österreichische Ständestaat 1934–1938. Entstehung und Scheitern, Verlag für Geschichte und Politik, Wien 1984.
- Bogdan Krizman, Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941–1943. Dokumenti, Arhiv Jugoslavije – Globus, Zagreb 1981.
- Maximilian Liebmann, Kirche und Politik in der Ersten Republik von 1918 bis 1938, v: Christliche Demokratie, Zeitschrift des Karl v. Vogelsang-Institutes, 2 (1984) 1, str. 20–21.
- Pavol Lukáč, Milan Hodža a otázka habsburskej reštaurácie v emigrácii 1939–1944, v: Milan

- Hodža. Štátník a politik (ur. M. Pekník), Veda, Bratislava 2002.
- Metod Mikuž, Svet med vojnama, Mladinska knjiga, Ljubljana 1966.
  - Misel in delo (Ob dvajsetletnici Jugoslavije), leto IV (1938).
  - Dušan Nećak, Avstrijska legija II, Založba Obzorja Maribor, Maribor 1995.
  - Ludwig Reiter, Österreichische Staats- und Kulturgeschichte, S. Jörgl & Co., Celovec 1947.
  - Norbert Schausberger, Der Griff nach Österreich. Der Anschluss, Jugend und Volk, Wien-München 1979.
  - Zdeněk Sládek, Malá dohoda 1919–1938, Karolinum, Praha 2000.
  - Milan M. Stojadinović, Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata, Otokar Keršovani, Rijeka 1970.
  - Arnold Suppan, Vzájomné zahranično-politické aktivity Hodžu a Schuschnigga v rokoch 1936 a 1937, v: Milan Hodža. Štátník a politik (ur. M. Pekník), Veda, Bratislava 2002.
  - Vuk Vinaver, Svetska ekonomska kriza u Podunavlju i nemački prodor 1929–1934, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1987.

Zusammenfassung

HABSBURG ODER HITLER

Die Haltung des Königreiches Jugoslawien und der Tschechoslowakischen Republik zu einer möglichen Restauration der Habsburger in Wien

Die unterschiedliche internationale politische Lage, in der sich Jugoslawien und die Tschechoslowakische Republik Mitte der dreißiger Jahre des 20. Jahrhunderts befanden, bedingte verständlicherweise unterschiedliche Ansichten über Bündnisse und politische Fragen im Donaugebiet. Eines der Schlüsselprobleme, das die jugoslawisch-tschechoslowakische Brüderlichkeit belastete, war das zukünftige Schicksal Österreichs. Für Jugoslawien war der Anschluss eine akzeptable Lösung des österreichischen Problems, was aber in Prag nicht frohen Herzens in Erwägung gezogen werden konnte. Damit war der Keim des Bruches gesät. Für die Tschechoslowakei war nach eigener Überzeugung die Selbständigkeit Österreichs von lebenswichtigem Interesse. Wenn man die Worte

von Beneš in Betracht zieht, lag womöglich einer der Gründe für den bilateralen „Konflikt“ zwischen der Tschechoslowakei und Jugoslawien darin, dass die jugoslawische Politik die Frage der Selbständigkeit Österreichs nur in Zusammenhang mit der Frage der Restauration der Habsburger sah. Ein solches Szenario war für Jugoslawien vollkommen inakzeptabel, da es die „Elektrolyse“ des jugoslawischen Staates bedeutet hätte. Das habsburgische Zepter erregte offensichtlich selbst 15 Jahre nach dem Ende der schwarz-gelben Monarchie immer noch große Furcht. Aus den Erklärungen zweier tschechoslowakischer Staatsmänner kann geschlossen werden, dass auch für Prag das „Habsburgerszenario“ nicht akzeptabel war. Denn wenn sich Prag schon ein selbständiges Österreich wünschte, sollte dieses keinesfalls eine habsburgische Monarchie sein, auch wenn sie auf die Grenzen Österreichs nach St. Germain verkleinert wäre. Ein Habsburger auf dem Wiener Thron bedeutete in den Augen Prags einfach eine zu große Gefahr für die Stabilität der Tschechoslowakei und des gesamten Mitteleuropa.

Die Angst vor der Restauration der Habsburger kann zweifellos als eine Konstante der tschechoslowakischen und der jugoslawischen Außenpolitik bezeichnet werden. Auch die in beiden Staaten in der Öffentlichkeit vorherrschende Beurteilung der Bedeutung und der Rolle der verblichenen Monarchie war demgemäß äußerst negativ. Dies änderte sich offensichtlich nicht einmal nach dem Aufstieg des Nationalsozialismus, als sich mancherorts in Europa die Ansichten über den „Völkerkerker“ Österreich-Ungarn wandelten. Auch während des Zweiten Weltkriegs, als der überwiegende Teil der politischen Garnitur beider Staaten ins Exil ging, war die Haltung zur Doppelmonarchie nicht wesentlich anders. Die tschechoslowakische Emigration rund um Beneš sah in einer Nachkriegsrestauration eine „große Gefahr“. Ähnlich dachte auch Milan Hodža, dessen Standpunkt wiederum weitgehend mit den Ansichten innerhalb der jugoslawischen Exilregierung übereinstimmte.

Schlagwörter: Königreich Jugoslawien, Tschechoslowakische Republik, Habsburger, Restauration, Hitler, Anschluss.